كاریگەری شێواز لەشیعری کوردیدا

پ. ی سروود وەلی ئیسماعیل جاف پ.ی.د مەهاباد عەبدولکەریم ئەحمەد
Surood2016@gmail.com mahabadAbdulkarim@gmail.com
کۆلێجي ئەروەردەي – ئبین روشد زانکۆي بەغدا

تاريخ التقديم: ٢٩٨ في ٢٠١٧/٩/١٨
تاريخ القبول: ٥٣٨ في ٢٠١٨/١٠/١٨

پوختەی توێژینەوەکە:

زمان وئەدەب وەك دوو بابەتی جیاواز مرۆڤ سەیری دەکات بەلاَم لەراستیدا زمان وئەدەب پێوەندێکی قوولّ و توند لە نێوانیاندا هەیە کە بوونی زمان نەبێت بەرهەمی ئەدەبی نانووسریتەوە وگەشە ناکات.

ئینجا لەنێوان زمان وئەدەب ناوەندێتی سەرەکی هەیە کەپێی ئەڵێن شێوە وشێوازە کە دووجەمسەری سەرەکین ودەبێت لە هەموو هۆنراوەیەك هەبێت ، زمان وئەدەب یەك چەقیان هەیە چۆن هەمووماندەزانین هۆنراوە هەست و سۆزی ناخەوەی مرۆڤە هونیار لەرێی جۆری نووسینی خۆی بە زمانی سادەو ساکارو وشەی واتادار ئامانجی خۆی بۆ خوێنەر دەگەیەنێت.

ئەم لێکۆڵینەوەمان لەدوو تەوەرەی سەرەکی پێك هاتووە : تەوەرەی یەکەم بەناونیشانی ((پێوەندی نێوان شێواز وزمان)) دایە وتەوەرەی دووەم بەناونیشانی ((شێوە لە هۆنراوەی کوردیدا)) هیوادارین بەم لێکۆڵینەوەیە هەندێ لە سامانی ئەدەبی کوردیمان دەوڵەمەند بکەین وخزمەتی کتێبخانەی کوردی بکەین.

تەوەرەی یەکەم : (پێوەندی نێوان شێواز وزمان)

تأثير الأسلوب في الشعر الكردي

م. سرود ولي إسماعيل الجاف أ.م.د. مهاباد عبد الكريم أحمد
جامعة بغداد / كلية التربية ابن رشد للعلوم الإنسانية

الملخص:

يتناول بحثنا هذا الشكل والاسلوب واللغة في الشعر الكردي وهذه العناصر تعتبر من الاساسيات لبناء القصيدة وقد اعتمدنا في دراستنا نماذج من الشعر الكلاسيكي الكردي القديم والذي ظل سائدا حتى مطلع العشرينات من القرن الماضي، تناولنا في المحور الاول اسلوب الشعر الكلاسيكي بصورة مبسطة واللغة التي كتب بها الشعراء الكلاسيكيين اشعارهم والعلاقة الوثيقة بين اسلوب اشعارهم واللغة التي كتبوا بها تلك الاشعار. واتخذنا نماذج شعرية لشعراء كلاسيكيين امثال نالي ومحوي تاكيدا منا على دورهم في صياغة الكلمات الكردية الاصلية والاسلوب المؤثر في المستمع و المتلقي ثم بعد ذلك تحدثنا عن الشعر الحديث واسلوبه واللغة التي كتب فيها الشعر واتخذنا من اشعار كوران وشيخ نوري شيخ صالح انموذجا. أما المحور الثاني فقد تحدثنا عن الشعر الكردي الحديث وكيف تطور علاقة اللغة الشعرية على الشعرفلقد ارتأينا الى انه هناك علاقة وثيقة بين الشكل والاسلوب واللغة من ابرز السمات الفنية للشعر هو اللغة والاسلوب للشاعر من حيث تأثيره على القارئ ونرجو من الله الموفقية ونكون قد وفقنا في دراستنا هذه.

The effect of style in Kurdish poetry

M. Sarod waaly Ismail ALjaf Dr.Mahabad Abdel Karim Ahmed
University of Baghdad / College of Education Ibn Rushd for Humanities

Abstract:

This research deals with form, style and language in Kurdish poetry. These elements are considered essential for the construction of the poem. In the current research, we adopted the classical Kurdish style of poetry, which prevailed until the early 1920s. The classics notice their close relationship between the style of their notice and the language in which they wrote that notice.

And then we talked about the modern poetry and style and language in which he wrote this poetry or type of poetry and made us of the Koran and Sheikh Nuri Sheikh Saleh model .As for the second section, we dealt with the form in modern Kurdish poetry and how it evolved and its relation to the language of poetry. We have seen that there is a close relationship between form, style and language as one of the most prominent artistic features is the language and style of the poet in terms of its impact on the reader.

Key words: poetry, evolve, impact, and elements.

پێش ئەوەی ڕاستەوەخۆ بچینە نێو باسەکەمان لەسەرەتادا بەپێویستی دەزانین ئاماژە بەوە بکەین کە مرۆڤ هەرلە سەرەتای ژیانییەوە بۆ ئەوەی کە، لەیەکتر بگەن و دەربڕین و گوزارشت کردن لە پێویستەکانی ئەوە بوو کە زمان بزانێت و بەکاربهێنێت بۆیە و لە بەر ئەوە زمان کلیلی گەلێ ئالۆزی و گیروگرفتی ژیان بووە، هەروەها زمان دەربرینکردنی سۆز وئەندێشەی مرۆڤ بووە هەر لە کۆنەوە.

پێوەندی زۆر گرنگ هەیە لەنێوان شێوازو وزماندا چونکە شێواز وەك فۆرم نیشان دەدات هەرچەندە لایەنی چۆنێتی زمانی دەربڕین لە هیچ کاتێك فەراموش ناکرێت.

لەئەدەبی کوردیدا هەروەك چۆن لە ئەدەبی عەرەبی وفارسی وتورکیدا، شێواز لە ڕێگەی توانست وشالاوی ئەدەبیاتی بیانییەوە لە دایك بووە هەروەها گەلێ ناوی لێنراوە لەوانەیە : ((ڕێك، ڕێڕەو، خۆڕەوشت، هەڵسوکەووت ......))(١).

لەسەدەکانی کلاسیکیدا یاساکانی شێوازلەلای لاتینییەکان ودواتر لە ئەدەبی ئەوروپاییەکان هەمان یاساکان کتێبی (هونەری و هۆنراوەی) ئەرستۆ لە خۆگرتبوو(٢).

عەزیز گەردی بەم شێوەیە باسی شێوازی نووسین دەکات ودەڵێت : (شێوازی نووسین بریتی یە لەو رێ و شوێن و ڕەنگ و روخسارەی کە نووسەر لە نووسیندا هەیەتی، ئەویش جۆری بیرکردنەوە وهەست و نەست وسۆز وگوداز ووشەبازی ودارشتنی رستەو هەرشتێکی دی دەگرێتەوە کە پێوەندی بە نووسەرو نووسینە کەیەوە هەبێ)(٣)، بۆیە ولەبەر ئەمە نووسەرو هۆنیاران بۆ ئەوەی شێوازی دەربڕینەکانیان باش و ڕازاوە و کاریگەر بێت وتایبەنمەندی خۆی هەبێت دەبێت جۆرە پێوەندییێکی قووڵ لە نێوانیان هەبێت.

دروست بوونی زمانی نووسینی ئەدەبی شێوازێکی تایبەتە بۆیە دەبێت هەر هۆنیارێك یان نووسەرێك زمانی ئەدەبی تایبەت بە خۆی هەبێت کە بە هۆیەوە خەڵکەکە پێی بناسێنێت چونکە لەبواری هۆنراوەدا

زمانی نووسینی هۆنراوه گرنگترین بـه شـەکانی شـێوازی هـۆنراوه نـی یـه چـونکه بەهۆیـەوه هۆنیـار دەتوانـێ جـوانی وکاریگـەری شـێوازه هـۆنراوه ییەکـەی پێشـکەش بکـات هـەروەها وەکـو جـۆره جیاکردنەوەیـەکی سەربەخویی یه له نێوان شێوازی کلاسیکی و شێوازی نوێی شیعریدا دەستنیشان دەکات.

له بەرهەمی هۆنیاراندا، زمـان وشـێواز دیاردەیـەکی گـۆڕاوه، هەریـەك لەوانـه بەتوانسـتی دەسـەڵاتی شـارەزایی خـۆی هەیـە، هـەر لەیاسـاکانی زمـان دەردەچـێ تایبەتمەندییـەکانی شـێواز لـەناو شـێوازی هـەر هۆنیارێکیدا، واتایەکی فراوانی به خودی شێواز دەبه خشێت دەتوانین لێرەدا بڵـێین کـه شـێواز ئاوێتـەی هـەر پێناسەێك بێت له پێکهاتنی زمانی هۆنراوەیی هۆنیارەکاندا.

لێرەدا ئێمه که باس دەکەین، لەوئاستەی کـه هـۆنراوه دەبێتـه بەشـێك لـه زمـان، هۆنراوەیـەتی هـەر بەشێکه له شێوازگەری، هەروەها زمانی هۆنراوه دەبێته هۆکـاری پیشـاندانی چیینیەتی هـۆنراوه بەواتایـەکی تر، جوانی هۆنراوه له رێگای زمانی هۆنراوه ییەوه ئاشکرا دەبێت وسەرنج ڕاکێش دەبێت بۆ خوێنەر وگوێگر.

زمانی هۆنراوەیی فراوانترین ئاستی هۆنراوەیـە، هـەروەها دەربـارەی بـەهێزکردنی کاریگـەری شـێوازی هۆنراوه دەتوانین بڵێین زمانی هۆنراوه دەبێته هۆی دەوڵەمەندی وشەی فەرهەنگی هۆنراوەییدا تەنها هـۆنراوه وشێواز له لایەن زمانی شیعرەوه نارازێتەوه بەڵکو دەبێت ئاماژه بۆ داهێنـان وتازەگـەریی لـه شـیعردا چـونکه داهێنانی هۆنراوه له دا هێنانی زمانی خویدایـە[٤]، هۆنیـار دەبێـت زۆر ئاگـای لـه زمـانی شـیعری بیـت چـونکه هونیار له هۆنراوەکەیدا بابەتێك دەگەیەنێت بۆخوێنەر بۆیه هەرچەنده زمانەکەی ئاسان بێت ئەوەنده خوێنـەر به ئاسانی له هۆنراوەکه تێدەگات.

وەکو هەرچۆن ئاشکرا بووه بۆهەمووان که زمانی شیعری لـەنێو هـۆنراوەی کلاسـیکی کـۆن و نـۆی دا زۆر جیاوازی له نێوانیان ندا هەیە، نموونه لەسەر باسەکەمان هۆنراوەی کلاسیکی کۆن دەبێ هۆنیار زۆر ئاگای لەوشەکانی هەبێت وهەروەها زۆر ئاگای له لایەنی رەوانبێژی و کێشی وسـەروا نێـو هۆنراوەکـه بێـت بۆیـه زۆر جار هۆنیار تووشی گیرو گرفتیزمانەوانی دەبێت.

نموونه لەسەر باسەکەمان : ئەم دێره هۆنراوەی (نالی) شاعیرکه تیای باسی جوانی خۆشەویستەکەی دەکـات ودەڵێت:

بڕۆت هەر چین و، بەرچەم چین لەسەرچین

ئەمانه چینەبە، قوربان، پێم بڵێ چین؟[٥]

زمانی هۆنراوه لەهەموو ئیش وجۆری وشه نیۆ هۆنراوەکه رەنگی داوەتەوه، چونکه زمان تەنیا هۆکاری تێگەیشتن نییه بەڵکو جۆره پێوەندییەکی قوولی هەیه له نێوان بیرو هـۆش لـه گـەڵ رەسماوشـەکان هەربۆیـە زمانی هۆنراوه بەشێکی گرنکه لەپێشکەوتنی زمانی ئاسایی هەروەها رەنگی دەداتەوه لـه بەرهـەمی هۆنیـاران ونووسەران[٦].

زمانی هۆنراوه جگه لـەوەی کـه هۆکارێکـه بۆداهێنـانی هۆنیـار ونـوێکردن لەوشـەکان هـەروەها هۆنیـار کارلێکردن لەنێوان ڕەگەزەکان دەکات هەروەها پەیامی هۆنراوه له تێکەڵبوونی وشەکان دەگەیەنێت هـەروەها گۆران بەرهەم دەهێنێت و کاری نوێ ئەنجام دەدرێت هۆنیارانی رێبازی کلاسیکی توانیبوون بەچەندین وشـەی نۆی کوردی پەتی هۆنراوەکانیان برازێننەوه هەر لەسەردەمی نالی وسالم وکوردی مەحوی (١٨٣٠-١٩٠٦) کـه

له دوای ئەو شاعیرانە هەر هەمانی زمانی ئەدەبیەکەی نالی بەکارهێناوە و لەشیعرەکانیدا وهەر شانازی بە دیوانە شیعریەکەی کردووە وتوویەتی:

بنووسە پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەی کرد

لەئیبتداوە کە بەستێ موناسیبی دیوان

گەدایەکی وەکو مەحوی، قەلەندەرێکی کورد

میسالی پادشەهی فورسە، صاحبێی دیوان(٧).

ئێمە ئەگەر بینە سەر هۆنراوەی نوێ وهاوچەرخدا زۆرجار رێبازی لاوان چڕ دەکرێتەوە، رەنگە ئەوەی هۆنیار دەیڵێت لای خوێنەر ئەو چەمکە وپێناسەیە نەگەیەنێت، بۆیە دەبێت زمانی شیعری تایبەت هەڵبژێرێت تاکو ئامانجی هۆنراوەکە بگەیەنێت بۆ خوێنەر زمان وشێوازی هۆنراوە بۆ کارێکردن بەرانبەر پەیامی پڕلە مەبەستی دەق دەگەیەنێت کارلێکردن لەنێوان رەگەزەکان و بابەتی لادان گرنگە لە دەقەکەدا، زۆرجار لەهۆنراوەی زۆ دیارە و لە هۆنراوەکە رەنگ دەداتەوە(٨).

هۆنراوە تەنیا هونەر نییە بەڵکو چەمکی کۆزانیاری دەگرێتەوە چونکە ئەگەر داهێنان لە چەمکی هونەرەکانی تری نەبێت ئەوابە هونەری هۆنراوە بەناوبانگ نابێت، هەروەها هۆنیار لە رێگەی شێوازی هۆنراوەکەی خۆی دەناسێتێت.

هۆنراوەی نوێ وهاوچەرخ پڕە لە هەڵوەیستی ئارام بەخشە و هەروەها راستەوخۆ پێوەندی بە بنەماکانی دەروونی هەیە چونکە پێوەندی بەئاوازی پڕ هەستی دڵە بۆ نموونە ئا ئەوەتە شاعیری گەورەمان گۆران بەم شێوەیە هۆنراوەکەی خۆی دارشتووە وباسی جوانی سروشتی کردووە :

کۆمەڵە شاخێك سەخت وگەردن کەش

ئاسمانی شینی گرتۆتە باوەش

هەر ئەڕۆن ناکەن پێچی شاخ تەواو

هاوار و هاژەی کەف جەرێنی چەم(٩)

هەروەها گۆران لە هۆنراوەیەکی تردا بەوە سفێکی ترەوە وشێوازێکی رەنگین هۆنراوەکەی دارشتووە :

جادە چۆڵ و سێبەربوو، کات بەیانی

ئەڕۆیشتم خەیاڵاوی ئەمروانی

بۆسەوزایی دەرو پشتم، بۆئاسمان

بۆ شاخی بەرز، خانووی تازە، دنیای جوان...(١٠)

لێرەدا گۆران بەشێوەیەك هۆنراوەکەی هۆنیوەیەتەوە کە خوێنەر هەست دەکات گۆران بە جل وبەرگی سروشتەوە خۆی بەستووە بە زمانێکی سادە وساکارو شێوەی وشەکانی و ئاوازی بەروونی خوێنەر لێی تێدەکات.

تەوەرەی دووەم: شێوە لە هۆنراوەی کوردیدا

شێوەی هۆنراوەی زیندوو ئەوەیە کە لەگەڵ تێکەڵبوون بەردەوامدایە لەو کاتەی کەئادەمێراد و هۆنراوە پەیوەندی بەیەکتربووە هەتا ئێستا هۆنراوە و شێوەی هۆنراوە شێوەیەکی هۆنراوەیی و کەرەستەی جۆراو

جۆری وەرگرت وله هەموو کاتێکدا لـە گـۆڕان پێشـکەوتنداية، دەتـوانين بڵـێن هـۆنراوە کـزی لای هـەبێ بـەڵام لەوەستان نييە.

هۆنراوەی کوردی بەتايبەتی هۆنراوەی کلاسيکی کۆن زمانەکەی تێکەڵە لە وشەی عەرەبی و فارسـی وتورکی، ئەويش لە ئـەنجامی کـارتێکردنی رووناکبيری ئـەو نـە تەوانـە لەگـەڵ رووناکبيرانی کـورد و (هۆنيـار ووشەی هـەموو هـۆنراوەی رۆژهـەلات و زمانـانی رۆژهـەلات بـە مـولکی خـۆی دەزانـێ، لەبـەر ئـەوە وشـە نێـو هـۆنراوەی کـوردی ئـەو سـەردەمە، لـە کـوردی وعـەرەبی وفارسـی وتـورکی و زۆر تـەعبير و ئيسـلامی ئـايينی تيکەڵە[11].

شـێوەی بـاوی هـۆنراوەی کـوردی هـەر لـە کۆنـەوە شـێوەی کێشـەکانی هيجـا — فۆلکلـۆر — بـووە بەتايبەتی ئەو گەنجينە گەورەيەی هۆنيارانی ناوچەی هەورامانا و رەنگەنە بۆيان بۆجی هێشـتووين هـەموو لـە شـێوەدا ئـەو کێشـانەن و دياردەکـە جـووت قافيـە — مەسـنەوەی لـە هۆنراوەکانيـان بـەکارهێناون[12]، بـەڵام بڵاوبوونەوەی رووناکبيران لە کوردستاندا بەتايبەتی رووناکبيرانی ئاسيينی وتاوسەندنی دەرياکـانی هـۆنراوەی عەرەبی — عەرووزی عەرەبی لە لايەك وهەڵکەوتنی زۆربەی هۆنيارە کلاسيکيە کوردەکان لەو جيهانە ئايينيەدا بووە هۆی ئـەوەی شـێوەی هـۆنراوەی کلاسـيکی کـوردی يـەك قالـب وەربگرێـت، بـەڵام لەسـەرەتای سـەدەی بيستەم وبڵاوبوونەوەی رۆژنامەو گۆڤارەکان بەزمانی کوردی يەوە پەيوەندی پەيداکردن، لەگـەڵ رووناکبيرانی رۆژئاوای راستەوخۆ بووە هۆی گۆرانی قاڵبی هۆنراوەی کلاسيکی کـوردی زۆر لـە هۆنيارەکـان گەرانـەوە سـەر کێشی خۆماڵی کوردی پەتی.

لـەماوەی نوێکردنـەوەی هـۆنراوەی کـوردی وبـە تايبـەتی لـە مـاوەی نێـوان سـاڵانی ١٩٢٠—١٩٣٠ دەتوانين هۆنراوەی بڵاوکراوەی کوردی دابەشی بەسەر سێ قۆناغ بکەين :

١. قۆناغی لاسايی کردنەوەی زمانی هۆنراوەی کلاسيکی کوردی.
٢. قۆناغی کاريگەربوون بە زمانی هۆنراوەی تورکی — عوسمانی.
٣. قۆناغی بەکار هێنانی کوردی پەتی، هۆنراوەی کوردی نوێ.

لە قۆناغی يەکەمدا، هۆنيارەکـان هـەمان زمـانی هـۆنراوەی هۆنيـارە کلاسـيکيە کـان پـەيرەو کـردووە هۆنراوەکانيان پرە لە وشەو دەربڕينی زمانە رۆژهەلاتييەکان، کۆمەڵێ هۆنيارانی لاوی ئەو سەردەمە کە زمـانی تورکی ياخود ئينگليزيان دەزانـی بەتايبـەتی گـۆران و رەشـيدنەجيب وشـيخ نـووری ئاگـاداری شـێوەی نـوێی هۆنراوەی کوردی وئەوروپی بووبوون بارودۆخێکی نوێيـان بـۆ هـۆنراوەی کـوردی سـازکرد، هـۆنراوەی کـوردی ئەوەندەی لە ناوەڕۆکدا نوێ بووەوە ئەوەندەش لـە شـێوەدا هاتـە پێشـەوە، ئەگەرچـی تـەواو دەسـتبەرداری کێشی پارسەنگی دوو نيوە دێڕوجووت قافيە نەبوون بەڵام جۆرە هەناسەو دابەشکردنێکی نوێيان خستە نێوان دێڕ ونيوە دێرەکانی هۆنراوە هەروەها سەرواکانيش کەمێك لەيەکتر دوورکەوتنە وهەناسە و ئـاوازی تێهـەڵکێش کەوتە نێوانيانەوە، ئەگەرچی پاش ئەو هەناسەو ئاوازانە دەچوونەوە سەر يەکتری لێرەدا بەشـێك لـە هـۆنراوە کانی — رەشيدنەجيب دەخەينە بەرچاو کە ساڵی ١٩٢٦ دا نووسيويەتی :

ئەوقاتێ ئەبێ، ڕوحم ئەکا تەرکی مەکانی

وەك تەيری جينانی

هەروەك، کە وەرس بووبێ،

لەدیداری حەقیقەت

یەعنی، کە لە، زات

تەسلیمی خەیاڵاتی ئەکا

دەستی عەنانی(١٣)

لە قۆناغی دووەمدا بەهۆی ئەوکاریگەرییەی هۆنراوەی تورکی بەسەر هۆنراوەی کوردی وای لێهاتبوو زمانی هۆنراوەی کوردی، لاسایی وکاریگەرێتی زمانی تورکی عوسمانی پێوە دیار بێت وچەندین وشەو دەربڕینی تورکی – عوسمانی و عەرەبی ئەو وشە عەرەبییانەی کە ئەو کاتە لە نێو ئەدەبیاتی تورکیدا بەکاردەهاتن – بێنە نێو هۆنراوەی کوردییە وە، هۆنیارانی ئەم قۆناغەش بەپلەی یەکەم بریتی بوون لە (شێخ نووری شێخ سالح، رەشید نەجیب کە لە پێشەوە باسمان کردن و هۆنراوەیشی بۆی نووسیبوون.

لە قۆناغی سێیەمدا، هۆنیاران بەرەبەرە خۆیان دوورخستەوە لەبەکارهێنانی کەرەستە و دەربڕینی بیانی وزیاتر کەوتنە کۆکردنەوەی کەرەستە خۆماڵییەکان هەروها لە هۆنراوەکانیاندا بە کاریان دەهێنا، ئەم دیاردەیەش لە سەرەتای ساڵانی سییەکانەوە دەست پێ دەکات.

د. عیزەدین مستەفا رەسوول باسی ئەم قۆناغەیە بەتەواوەتی کردووەو وتوویەتی: ((بەدەم بزووتنەوەی ئازاد یخوانەی کوردەوە زمانی کوردی پوخت یاپەتی هاتە کایەوە ئەم بزووتنەوەیە لایەتێکی سلبی هەیە، کە بەرەو پێشچوونی ئاسایی ووشەی زمان پشتکوێ دەخات وئەمەش بەرچاو تەسکی یە تەسکی یە، لایەنی ئیجابیش هەیە کە چوونەوە ناو کوردەواری و سروود بۆ ووتنێتی بە زمانێك کە تێی بگات))(١٤)، لەم قۆناغەشدا رۆڵی هەریەك لەم هۆنیارانە (پیرەمێرد، گۆران، شێخ نووری، مامەندکەرکووکی) لە بەرچاوە کە لەهەندێ هۆنراوە بلاوکراوەکانیاندا هەولیان داوە زیاتر بگەڕینەوە سەر بەکارهێنانی کەرەستە خۆماڵییەکان، بەتایبەتی (پیرەمێرد) کە (گۆران)ی هۆنیار خۆی لەوەسفی ئەوەدا دەڵێت : (شیعری پیرەمێرد فۆلکلۆری کوردی، هەڵبەستی شێوەی گۆرانی تەئسیری تی کردوە هەروەها ئەدەبی تورکیی تەئسیری هەر لە سەر دیار بوو پیرەمێرد قوتابخانەیەکی تایبەتی نەبووە بەلام شیعرەکانی زۆر تەئسیری لەلاوان ئەکردو جۆشی پێ ئەسەندن ئەگەر بەراوردێك بکەین لە بەینی شیعرەکانی ئەو وەی قوتابخانەکەی ئێمە ئەبینین شیعری ئەو (قەومی) تر بوو، سنعاتی کوردی وهەستی کوردی زیاتر پیشان ئەدا)(١٥)، هۆنراوەی (من و ئەستێرەکان) نموونەی ئەو هۆنراوەیە کە پیرەمێرد زماننێکی پاراوی تێدا بەکارهێناوەو تا رادەیەکی زۆر دووری خستۆتەوە لە کەرەستەی بیانی هەروەها شێوازێکی تایبەت هۆنراوەکەی داڕشتووە ئەمەش نموونەی چەند دێڕێکە لەو هۆنراوەیە:

ئەستێرە بەرزەکان، ئەدرەوشێنەوە بەشەو

وەك من بەداخەوەن نەسرەوتیان هەیە نە خەو

چەند ساڵە، ئاشنای شەوی بێداری یەکترین

وەك سەرسەرین، شەوێ ناکەینە سەرسەرین

شەو شەونمی ئەوانە چیمەن ئاو ئەخواتەوە

ڕۆژ هەڵمی ئاوی چاوی منە، سەر ئەخواتەوە[١٦].

سالانی پەنجاکانی سالآنی شۆرشی نوێی شیعرەکانی گۆرانی هۆنیار بوو هۆنیارانی وەکو کامەران موکری ودیلان و هەردی وکاکەی فەلاح — کامەران موکری ودیلان و هەردی وکاکەی فەلاح هۆنراوەی سەربەستیان نووسی هەروەها بەرهەمەکانیان لە ڕۆژنامەکانی ئەو کاتەدا بلآودەکردەوە وەکو ڕۆژنامەی (ژین) هەر بەشێوازێکی نوێ وجووت سەرواو وکێشدار هۆنراوەیان بلآودەکردەوە.

ئەم گۆرانکاریانە لە هۆنراوەدا تەنها لە شێوەو شێواز نەبوو بەڵکو لەسەر ناوەرۆکی هۆنراوە لای هۆنیاران بوو چونکە هۆنیارانی کورد تارادەیەك ئاگایان لەبارودۆخی ئەو کاتەی کوردو ئامانجی نەتەوەکەیان لە هۆنراوە دەربڕیوە بەمە کارێکی گەورەیان کردبووە سەر بیرو باوەڕی کوردایەتی و ڕێگای ئازادی و سەربەستی ژینی بەختیاری خۆیان نیشان دەدەن[١٧].

لەو گۆڕانکاریانە لە ژیان و ژینگە داو لەرێ کۆمەڵەکەیان لە هۆنراوەکانیاندا بە قاڵبێکی نوی وشێوازێکی تازە نووسیان وبەتێکەڵبوونیان لەگەڵ کەلەتوورو هۆنراوەی جۆراو جۆریان نووسیبوو هەروەها بابەتەکانیان باسی ئازایەتی وسەربەستی کچ و ئافرەت و وخوێندن وفێربوون بووە هەروەها خۆشەویستی خاك ونیشتمانیان لە بیرنەکردووە وهەردەم باسیان کردووە لە هۆنراوەکانیان:

کەس نییە هاوارە! هاوارێ بکا ئەی کورد لەبۆت

هەڵدڕا ورگیان، خنکان وسومان وەك بزۆت

گەورەوو کچکەو پیاوو کورو کیژ شێخ ومەلا

خوێنی کورد ڕێژرا بە غەدری عەینی دەشتی کەربەلا[١٨]

هەروەها زۆربەی هۆنراوەکانیان باس لە هەژاری ژیانی میللەتی کوردی ئەو کاتە کردبوو، هەر لەو کاتەدا هۆنیارانی کورد هەستیان بەو دەردەیان کردبووبێ ولەهۆنراوەکانیاندا دەربڕیوە:

تووشی دەردێکم لە هیچ دەرمانگە دەرمانی نییە

دڵ پەرۆشتێکی هەیە ئارام و وێستانی نییە

گورگە بۆزو گورگە شین وگورگە ڕەش چوونە مەلاس

مێگەلی کوردی لە شیوو هەردەیە شوانی نییە[١٩]

یان شێخ نووری کەباس نیشتمانی کردووە و دەڵێت:

گەر ئاو بدرێم وشەفیقانە بکێڵرێم

پشکوتنی گۆپکەی ئەمەلم حازری ئانە

ئەو خەلفە نامەمی لق وپۆپ ناسك پیرم

بێ ئاویە ئەسبابی بەهارم کە خەزانە[٢٠].

بارودۆخی کوردستان لەوکاتەدا بارودۆخێکی نوێ بوو لە هۆنراوەدا بەتایبەتی لەپاش سالآنی١٩٧٠ هۆنراوەی نوێزمانێکی نوێ تاقیکردەوەی نوێ دەربڕینی نوێ هەموویان کاری کردە سەر، ڕەوتی ئەدەبی کوردیدا هەستیارانی کورد دەبووایە شێوەیەکی نوێیان دروست بکردایە لە هۆنراوەکانیان واتە بزووتنەوەی شۆرشە نوێیکان لە کوردستان کاری تایبەت بەسەر هۆنیارەکان کردبوو.

پاشان شێوەی نوێ لە هۆنراوەی کوردیدا کە لە دوای ساڵی ١٩٧٠ هەتاکو ئیستا بەردەوامە و دەبێت لەرووی ئەوەوە کە گۆرانکارییە لە شێوە وشێوازو دەربرینی هۆنراوەکان هەمووی سەرنج ڕاکێش بوو بەتایبەت شێوە بەو پێیەی کە ئاسۆیەکی فراوان و پەل هاویشتنی زیاتر هەیە ناکاتە ئەوەی کە بزووتنەوەی داهێنان تیایدا ئاسانتر و سووکتربێت لەوەی کەلە پێشەوە هەبوو گومانیش لەوەدا نییە کە تواناو ڕادەی ڕووناکبیری هەر هۆنیارێك لە هۆنراوەکانیدا رەنگی داوەتەوە، ئایا ئەو هۆنیارە تا چ رادەیەك توانیویەتی لە دارشتنی هۆنراوەکەی شێوەیەکی توندو قووڵ بەۆژێتەوەو مەبەستەکەی دەربڕێت[٢١].

هۆنراوە ئەگەر خەڵکەکە سوود لێی وەرنەگرێت و لەبەری نەکات یاخود ڕووناکی نەخاتە دڵ و دەروونی خەڵك بە هۆنراوە ناژمێردرێت:

شیعری گیانی تیابێ بژی و ببزوێ

زمانی دڵ بزانێ وباش پێی بدوێ[٢٢].

هەروەها ئەگەر بگەڕێینەوە سەر زمانی هۆنراوەی کوردی نوێ و هاوچەرخ دەبینین هۆنیار ژمارەیەکی کەم لەوشەو هەڵەبژێریت بەشێوەیەك کە واتای هۆنراوەکەو وێنەی هۆنراوەکە وەکو تابلۆبەکە خوێنە رلێی تێدەگات وەکو تابلۆیەکی جوان ورەنگین هەست و نەستی هۆنیارەکە وەك مرۆڤێك لە نیو ژینگەکە (ژینگە کۆمەلایەتییەکە) دەژێت، هەمان شێوەورازی خەڵکەکە لەژیانی رۆژانەی بەکاردەهێنێ بۆ نووسینی هۆنراوەکە پەنا دەباتە سەر زمانی یەکگرتووی ستاندەر بۆ دەوڵەمەندکردنی هۆنراوەکانی[٢٣].

بۆ نموونە ئەگەر بڕوانینە ئەم پارچە هۆنراوەی گۆران ئەوا دەبینین وهەست دەکەین چەند زمانەکەی سەرنجڕاکیش وناسکەو بە ئاسانی لەبەر دەکرێت :

لەژێر ئاسمانی شێنا

لە پاڵ لووتکەی بەفرینا

کوردستان گەرام

دۆڵاو دۆڵ پێوام

نە لە شارو نە لەدێ

نەمدی کەس

وەك تۆ جوان بێ

تۆیت و بەس[٢٤].

هەروەها لە هۆنراوەیەکی تردا بەهەمان شێوازی هۆنراوەیەکی دی نووسیوە بە شێوەیەك خوێنەرو گوێگر هەست دەکەن بەئاسانی هۆنراوەکە:

چادە چۆڵ وسێبەر بوو، کات بەیانی

ئەرۆیشتم خایاڵاوی ئەمروانی[٢٥].

هەروەها رۆژبە رۆژ هۆنراوەی کوردی بەرەو پێشکەوتن دەروات بەشێوازێکی نوێ وشێوەیەکی تازە وزمانێکی کوردی قووڵ وئاسان هۆنیاران هۆنراوەکانیان دەنووسن بۆ ئەوەی بگەنە ئامانجەکانیان.

ئەنجام

له ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەمان گەیشتنە ئەوەی کە بڵێن شێوە وشێواز هەر لەسەردەمی دایکبوونی هۆنراوەی کوردی کاریگەری گرنگی هەبووە بۆ پێشکەوتنی هۆنراوە چونکە شێواز بابەتێکی گرنگە لە هۆنراوەدا وێنەیەکی سەربەخۆیەو کاریگەری بەسەر هۆنراوەی کوردی دەکات.

جگە لە شێواز شێوەش هەیە کە ئەوپەری گرنگی خۆی هەیە بەسەر هۆنراوەدا و هەموویان دەبێت بەزمانێکی ڕەوان وکاریگەر هۆنیار بەکاریان بهێنێت لە هۆنراوەکەیدا کە شێواز ئامادەکردنە بۆ بەکارهێنانی زمان لە دەقدا و دەسەڵاتی خۆی هەیە لە ئەدەبدا لێرەدا دەبێ ئاماژە بەوە بکەین کە زمانی هۆنراوە گرنگییەکی ئەو تۆی هەیە بەسەر هۆنراوەکە وخاڵێکی گرنگە بۆ ئەوەی کە خوێنەر هەست بە ئاسانی و مۆسیقای هۆنراوەکە بکات لەرێی شێوەو شێوازی نووسینی هۆنیارەکە.

جگە لە لەشێوەو شێواز و زان کیش و سەرواش هەیە کە ئەو پەری کاریگەرە بەسەر هۆنراوەکە بۆیە ئەڵێن هۆنراوەی کلاسیکی قورسە چونکە کێش و سەرواکەی زەحمەتە وشێوەو شێوازەکەشی بە ئاسانی خوێنەر لێی بکێناکات و هۆنراوەی کوردی نوێ و هاوچەرخ شێوەو شێوازی نووسینی ئاسانە و هۆنیار هەموو دا هێنانی خۆی لە نێو هۆنراوەکە دەربریوە.

پەراوێز:

[1] بڕوانە حەمەنووری عومەر کاکەیی، شێواز لە شیعری کلاسیکی کوردی، نامەی ماجستر، زانکۆی سەلاحەددین، کۆلێژی ئاداب، ١٩٨٩، ل ٩.

[2] بڕوانە هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێڕانی حەمید عەزیز، چاپی ٢، چاپخانەی چوار چرا، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل ١١.

[3] عەزیز گەردی، ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا، بەرگی سێیەم، سلێمانی، ١٩٧٩، ل ٩.

[4] بڕانە : د. نصرت عبد الرحمن، الصورة الفنية في الشعر الجاهلي في ضوء النقد الحديث، عمان، الاردن، ١٩٧٦، ص ١-٢.

[5] دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیس میکائیکی، لێکۆڵینەوە لێکدانەوەی مەلا عبد الکریمی مدرس وفاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تهران ١٣٧٩ی فارس، ل ٣٤٦.

[6] بروانه : محمد الاسعد، مقالة في اللغة الشعرية، مؤسسة الدراسات والنشر، بيروت، ١٩٨٠، ص ٣٧-٣٨.

[7] دیوانی مەحوی، لێکدانەوەو لێکوڵینەوەی مەلاعبد الکریمی مدرس، محمدی مەلا کریم، بەغدا، ١٩٧٧، ص ٣٤٨.

[8] بۆ زیاتر زانیاری دەربارەی ئەم بابەتە بڕوانە : سعید الورقی، لغە الشعر العربی الحدیپ، دار النهچە العربیە، ١٩٨٤، ص ٧٠-٧٤.

[9] دیوانی گۆران، بەهەشت و یادگار، چاپی دووەم، تەهران، ١٣٨٥ فارسی، ل ١٢٧-١٢٨.

[10] دیوانی گۆران، ل ٢٨.

[11] ڕەفیق حلمی، شعروئەدەبیاتی کوردی، ب١، ج٢، هەولێر، ١٩٨٨، عەلائەالدین سەجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، ژ٢، بەغدا، ١٩٧١، عەزیز گەردی، کێشی شیعری کلاسیکی کوردی، هەولێر، ١٩٩٩.

[12] خورشید ڕەشید ئەحمەد، ڕێبازی ڕۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردیدا، بەغدا، ١٩٨٩.

[13] ئومێد ئاشنا، ڕەشید نەجیب ونوێکردنەوەی شیعرو نووسینی کوردی، گۆڤاری، ژمارە ٢١، ساڵی ١٩٨٦.

[14] د. عیزەدین مستەفارەسوول، ئەدەبیاتی نوێی کوردی، هەولێر، ١٩٩٠، ل ١٤٩.

[15] فاروق عەلی عومەر، ڕۆژنامەگەریی کوردی لە عێراقدا – بەراییەکان ١٩١٤-١٩٢٩ هەولێر، ٢٠٠١، ل ٦٢.

[16] دیوانی پیرەمێرد، کۆکردنەوە پەراوێزنووسینی، محمد رسول هاوار چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، ٢٠٠٧.

[17] مارف خەزنەدار، لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە بەغدا، ١٩٨٤، ل ١٢٩.

[18] ڕۆژنامەی ((ژیان))، ژمارە ٣١٦، سلێمانی، ١٩٣٢/٣/٢٤.

[19] گۆڤاری زاری کرمانجی، ژمارە ٦، رواندز، ١٥ی جەمادی یەکەم، ١٩٤٥، ل ١٣.

[20] ڕۆژنامەی ((ئومێدی ئیستیقلال))، ژمارە ٣، سلێمانی، ١٩٢٣/١٠/٤.

[21] مارف خەزنەدار، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ ٢، ب ٥، ٢٠١٢.
[22] بڕوانە : دیوانی گۆران، ل ١١٢.
[23] محەمەد مەعروف فەتاح، لێۆڵینەوە زمانەوانییەکان، کۆکردنەوەو ئامادەکردنی شێروان حسێن حوشناو وشێروان میرزا قادر، هەولێر، ٢٠١٠، ل ٤١٨.
[24] دیوانی گۆران، ل ٢٨.
[25] دیوانی گۆران، ل ٢٨.

سەرچاوەکان:

بەزمانی کوردی:

١. ئومێد ئاشنا، ڕەشید نەجیب ونوێکردنەوەی شیعرو نووسینی کوردی، گۆڤاری بەیان، ژمارە٢١، ساڵی ١٩٨٦.
٢. حەمەنووری عومەر کاکەیی، شێواز لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سەلاحەدین ککۆلێژی ئاداب، ١٩٨٩.
٣. خورشید ڕەشید ئەحمەد، ڕێبازی ڕۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردیدا، بەغدا، ١٩٨٩.
٤. دیوانی "پیرەمێرد"، کۆکردنەوە پەراوێزنووسینی محەمەد رەسول هاوار، چاپی یەکەم، ٢٠٠٧.
٥. دیوانی گۆران، بەهەشت و یادگار، چاپی دووەم، تەهران، ١٣٨٥.
٦. دیوانی مەحوی، لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەی مەلاعبد الکیمی مورسی، محمد مەلاکەریم، بەغدا، ١٩٧٧.
٧. دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیسی یە میکایەلی، لێکۆلێنەوەو لێکدانەوەی مەلا عبد الکریمی مودەرسی فاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تەهران ١٣٧٩ فارسی.
٨. دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیسی یە میکایەلی، لێکۆلێنەوەو لێکدانەوەی مەلاعبد الکریمی مودەرس فاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تەهران ١٣٧٩ فارس.
٩. ڕەفیق حیلی، شیعر و ئەدەبیاتی کوردی، بەرگی ١، چاپی ٢، هەولێر، ١٩٨٨.
١٠. علا ءالدین سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی٢، بەغدا، ١٩٧١.
١١. عەزیزگەردی، کێشی شیعری کلاسیکی کوردی هەولێر، ١٩٩٩.
١٢. عەزیز گەردی، رەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا، بەرگی سێیەم، سلێمانی، ١٩٧٩.
١٣. هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێرانی حەمید عەزیز، چاپی٢، سلێمانی، ٢٠٠٥.
١٤. عیندە دوین مستەفا رەسول، ئەدەبیاتی نوێی کوردی، هەولێر، ١٩٩٠.
١٥. فاروق عەلی عومەر، ڕۆژنامەگەریی کوردی لە عێراقیدا بەراسییەکان ١٩١٤–١٩٢٩، هەولێر، ٢٠٠١.
١٦. ماروف خەزنەدار، لەبابەتمێژووی ئەدەبی کوردی یەوە، بەغدا، ١٩٨٤.
١٧. ڕۆژنامەی (ژیان)، ژمارە ٣١٦، سلێمانی ١٩٣٢/٣/٢٤.
١٨. گۆڤاری زاری کرمانجی، ژمارە ٦، رواندز، ١٥ جەمادی یەکەم، ١٩٤٥.
١٩. ڕۆژنامەی (ئومێدی ئیستقلال)، ژمارە ٣، سلێمانی ١٩٢٣/١٠/٤.
٢٠. ماروف خەزنەدار، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی ٢/ بەرگی ٥، ٢٠١٢.
٢١. محەمەد مەعروف فاتح، لێکۆلینەوە وزمانەوانەییەکان کۆکردنەوەو ئامادە کردنی شیروان حسێن خۆشناوو شیروان میرزا قادر، هەولێر، ٢٠١٥.
٢٢. هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێرانی حەمید عەزیز، ژاپی دووەم، سلێمانی، ٢٠٠٥.

بەزمانی عەرەبی

١. سعيد الورقي، لغة الشعر الحديث، ١٩٨٤.
٢. محمد الاسعر، مقالة في اللغة الشعرية، بيروت، ١٩٨٠.
٣. نصرت عبد الرحمن، الصورة الفنية في الشعر الجاهلي في ضوء النقد الحديث، الاردن، ١٩٧٦.

Sources in Kurdish

1. Amid Ashta, Rashid Najib and Modernity of Poetry and Kurdish Writing, Bayan Magazine, No. 21, 1986.
2. Muhammed Anwar Aamir Khaki, Style in Classical Kurdish Poetry, MA, Salahuddin University, Faculty of Literature, 1989.
3. Khurshid Rashid Ahmed, The Romantic Doctrine in Kurdish Literature, Baghdad, 1989.
4. Burmired Library, Compilation and Writing of Comments Muhammad Rasool Hawar, First Edition, 2007.
5. Diwan Gouran, Paradise and Remembrance, Second Edition, Tehran, 1385.
6. Diwan Mahwi, analysis and study Mullah Abdul Karim teacher and Muhammad Mullah Karim, Baghdad, 1977.
7. Diwan Nali, Mullah Khudair and Ahmad Shaulismikaili, Study and Analysis of Mullah Abdul Karim Al-Murser and Fattah Abdul Karim, 3rd ed., Tehran, 1379 Farsi.
8. Rafik Hilmi, Kurdish Poetry and Literature, Part I, 2nd edition, Erbil, 1988.
9. Alaeddin Sajadi, History of Kurdish Literature, 2nd edition, Baghdad, 1971.
10. Aziz Classical Kurdish Poetry, Arbil, 1999.
11. Aziz in Kurdish Literature, Part III, Selmanian, 1979.
12. Horace, From Poetry, Translated by Hamid Aziz, 2nd edition, Sulaymaniyah, 2005.
13. Ezzedin Mustafa Rasool Allah, Modern Kurdish Literature, Erbil, 1990.
14. Farouk Ali Omar, The Kurdish Press in Iraq, The Beginnings, 1929-1929, Erbil, 2001.
15. Marvakhzandar, on topics of the history of Kurdish literature, Baghdad, 1984.
16. Xian newspaper, No. 316, Sulaymaniyah, 24 March 1993.

17. The Northern Dialectic Magazine, No. 6, Rawandes, 15 Jumada I, 1945.

18. Amal al-Istiqlal, No. 3, Sulaymaniyah, 4 October 1993.

19. Marvakhzandar, History of Kurdish Literature, 2nd edition, Part 5, 2012.

20. Mohammad Maarouf Barzanji, Studies and linguistic analyzes, by Sherwan Hussein Khoshnaoshirwan Mirza Kader, Erbil, 2015.

21. Horace, The Art of Poetry, Translated by Hamid Aziz, 2nd edition, Sulaymaniyah, 2005.

Sources in Arabic

1. Saidi Al-Tharaki, The Language of Modern Poetry, 1984.

2. Muhammad Al-Asar, article in the poetic language, Beirut, 1980.

3. Nusrat Abdel Rahman, The Artistic Image of Pre-Islamic Poetry in Light of Modern Criticism, Jordan, 1976.